

Archiwalny System Informacyjny Instytutu Pamięci Narodowej – struktura i funkcjonowanie

Archiwalny System Informacyjny

Pomimo iż pojęcie systemu informacyjnego definiowano w różny sposób na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat, zawsze zwracano uwagę na jego pewne niezmiennie cechy. Są nimi powiązane wzajemnie ze sobą i na siebie oddziałujące elementy (obiekty), które stanowią celowo wyodrębnioną całość, funkcjonującą w danym otoczeniu i z nim powiązaną¹. W systemie informacyjnym zawsze mają miejsce procesy informacyjne, rozumiane jako uporządkowane przeobrażenia postaci informacji. Niektórzy badacze system informacyjny definiują wprost jako kompleks powiązanych procesów informacyjnych².

W odniesieniu do rzeczywistości archiwalnej, istnienie systemów informacyjnych wynika wprost z naturalnych funkcji archiwów, polegających na gromadzeniu, przechowywaniu i zabezpieczaniu, opracowywaniu i w końcu na udostępnianiu zasobu archiwalnego. Dokładnie kwestie te opisał Bohdan Ryszewski w swojej rozprawie z 1985 r. zatytułowanej *Problemy i metody badawcze archiwistyki*. Postulował w niej m.in. wykorzystanie analizy systemowej i dorobku teoretycznego informatologii w celu poprawy działalności archiwów. Wprowadził równocześnie do teorii archiwalnej nieznanę wcześniej pojęcie „archiwalnego systemu informacyjnego”, pod którym należy rozumieć wszystkie elementy i relacje zachodzące w archiwum, które w obserwowanym zakresie uczestniczą w procesie informacyjnym³.

¹ W.K. Roman, *Podstawy zarządzania informacją*, Toruń 2012, s. 96. *Vide* Z. Pawlak, *Systemy informacyjne. Podstawy teoretyczne*, Warszawa 1983, s. 14–18; M. Gołębiewski, *System informacji archiwalnej*, Warszawa–Łódź 1985, s. 81–84.

² J. Oleński, *Ekonomika informacji. Metody*, Warszawa 2003, s. 136.

³ Szerzej *vide* B. Ryszewski, *Problemy i metody badawcze archiwistyki*, Toruń 1985, s. 116–118.

System informacyjny nie istnieje jako rzecz fizycznie jednoznacznie dostrzegalna. Jest on raczej konstruktem pojęciowym, wynikającym z pewnego aspektu poznania rzeczywistości. Dlatego pojęcie „archiwum” nie jest tożsame z pojęciem „system informacyjny”. W archiwum można jedynie wyróżnić taki system, a będzie on służył lepszemu poznaniu samego archiwum⁴.

Badając system informacyjny, najczęściej stosuje się metodę analizy systemowej. W znaczeniu ogólnym pozwala ona na ukazanie funkcjonowania systemu jako całości w jego środowisku, identyfikację wszystkich jego elementów, łączących je procesów, i wreszcie ocenę jego efektywności⁵.

Ze względu na fakt, iż archiwalny system informacyjny Instytutu Pamięci Narodowej (IPN) nie był do tej pory przedmiotem refleksji naukowej, przedstawione poniżej rozważania należy potraktować jako wstępne, a w niektórych aspektach z pewnością jako dyskusyjne i wymagające dalszych pogłębionych badań.

Mając na uwadze powyższe zastrzeżenie, chciałbym skupić się na wstępnym opisie struktury archiwalnego systemu informacyjnego IPN, wykorzystując w tym przypadku przede wszystkim elementy analizy systemowej jakościowej. Dzięki temu opis budowy wewnętrznej systemu pozwoli lepiej zrozumieć jego cel, specyfikę i znaczenie jako całości. W pewnym zakresie umożliwi także ukazanie zależności pomiędzy archiwalnym systemem informacyjnym i archiwalnym systemem informatycznym⁶. To z kolei, w kontekście aktualnego w IPN problemu informatyzacji archiwum, może mieć istotne znaczenie dla zdefiniowania właściwej roli i znaczenia obu systemów w tym procesie.

Model archiwalnego systemu informacyjnego IPN

Jak wiadomo, strukturę systemu informacyjnego tworzą określone obiekty i powiązane z nimi w różny sposób procesy informacyjne. W przypadku Archiwum IPN wynikają one nie tylko z ogólnych zasad teorii i metodyki archiwalnej, ale i z konkretnych rozwiązań formalnoprawnych. Warto bowiem podkreślić, że Archiwum IPN jest państwowym archiwum wyodrębnionym, a zakres przedmiotowy i chronologiczny jego zasobu, zasady gromadzenia, procedury udostępniania, a nawet kategorie użytkowników, określa ustawa z 18 grudnia 1998 r. o IPN⁷.

⁴ *Ibidem*, s. 77.

⁵ *Ibidem*, s. 77–78.

⁶ Archiwalny system informatyczny należy rozumieć w tym przypadku jako zinformatyizowany (skomputeryzowany) archiwalny system informacyjny. *Vide* uwagi w tej kwestii B. Ryszewskiego w artykule: *Stan i potrzeby badań teoretycznych komputeryzacji archiwów w Polsce* [w:] *Metody komputerowe w badaniach i nauczaniu historii*, red. K. Narojczyk, B. Ryszewski, Olsztyn 2005, s. 48.

⁷ *Vide* art. 29 Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (DzU z 1983, nr 38, poz. 173 z późn. zm.); Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytu-

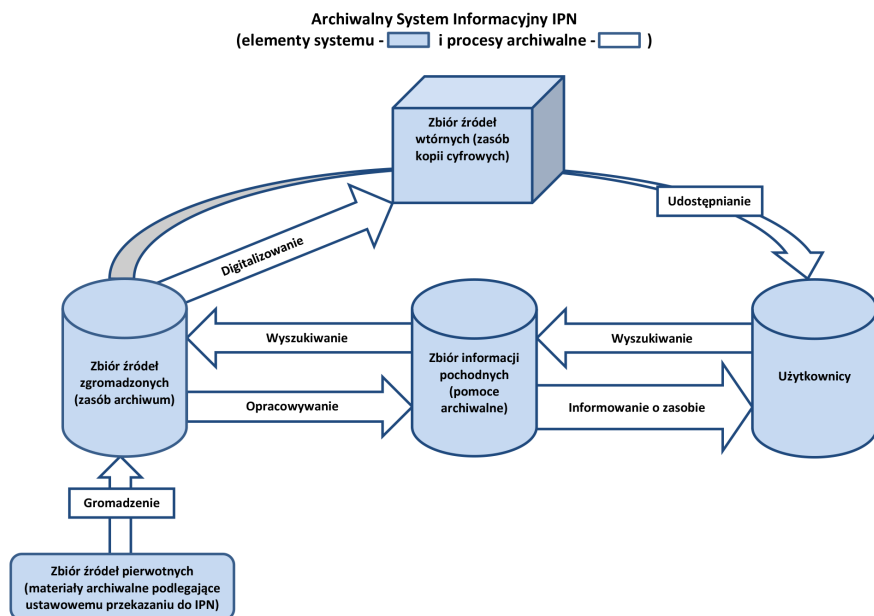

W prezentowanym modelu podstawowe elementy (obiekty) Archiwalnego Systemu Informacyjnego IPN będą tworzyć:

1. Zbiór źródeł pierwotnych (materiały archiwalne przechowywane w innych instytucjach podlegające ustawowemu przekazaniu do IPN).
2. Zbiór źródeł zgromadzonych (zasób archiwum).
3. Pomoce archiwalne (zbiór informacji pochodnych).
4. Zbiór źródeł wtórnych (zasób kopii materiałów archiwalnych zdigitalizowanych).
5. Użytkownicy (wszyscy, którzy korzystają z zasobu Archiwum IPN).

Pomiędzy wymienionymi wyżej obiektami zachodzą określone procesy informacyjne związane bezpośrednio z realizowanymi przez Archiwum IPN funkcjami. Będzie to więc:

1. Gromadzenie zasobu.
2. Opracowywanie zasobu.
3. Digitalizacja zasobu.
4. Informowanie o zasobie.
5. Wyszukiwanie informacji o zasobie.
6. Udostępnianie zasobu.

Źródło: opracowanie własne autora.

cie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (DzU z 1998, nr 155, poz. 1016 z późn. zm.).

Każdy system informacyjny ma swoje wejście i wyjście. W omawianym przypadku wejściem będzie rozumiany informacyjnie proces gromadzenia zbioru źródeł pierwotnych. Wymaga on wymiany informacji z dotychczasowymi dysponentami materiałów archiwalnych. Wyjściem systemu będzie natomiast proces udostępniania informacji o zasobie zróżnicowanym użytkownikom archiwum. Oznacza to, że archiwalny system informacyjny Archiwum IPN jest otwarty. Jego granice bowiem z otoczeniem zewnętrznym (z jednej strony są to dotychczasowi dysponenci akt, a z drugiej zewnętrzni użytkownicy archiwum IPN) przenikają wspomniane wyżej dwa procesy informacyjne. One też wpływają w dużym stopniu na stabilność i koherentność systemu.

Zbiór źródeł pierwotnych

Zbiór źródeł pierwotnych stanowią wszelkie materiały archiwalne, które na podstawie obowiązującej ustawy z 18 grudnia 1998 r. o IPN, podlegają przekazaniu do zasobu Archiwum Instytutu. Zgodnie z ostatnią nowelizacją ustawy, przeprowadzoną w kwietniu 2016 r., są to dokumenty zbrodni z lat 1917–1990 oraz dokumenty ukazujące fakty i okoliczności dotyczące losów narodu polskiego w latach 1939–1990 i informujące o poniesionych ofiarach i wyrządzonych szkodach. Obowiązkiem Instytutu jest ich gromadzenie, ewidencjonowanie, przechowywanie, opracowywanie, zabezpieczanie i udostępnianie⁸.

Abstrahując od tak ogólnych zapisów ustawowych, należy wyjaśnić, że od samego początku funkcjonowania Archiwum IPN, czyli od połowy 2000 r., przez kolejne kilkanaście lat działalność podstawę jego zasobu stanowiły archiwalia wytworzone oraz zgromadzone przez trzy grupy aktotwórców:

- organy bezpieczeństwa III Rzeszy Niemieckiej i Związku Sowieckiego w zakresie zbrodni popełnionych na osobach narodowości polskiej lub obywatelach polskich innych narodowości w latach 1939–1990;
- polskie cywilne i wojskowe organy bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990;
- polskie organy więziennictwa, sądy i prokuratury z lat 1944–1990 w zakresie represji z motywów politycznych, jakich dopuścili się funkcjonariusze polskich organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości albo osoby działające na ich zlecenie.

⁸ *Vide* art. 29 Ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (DzU z 1998, nr 155, poz. 1016 z późn. zm.). W ustawie zapisano, iż w zainteresowaniu archiwalnym Instytutu pozostają przede wszystkim dokumenty zbrodni nazistowskich, komunistycznych oraz innych przestępstw stanowiących zbrodnie przeciwko pokojowi, ludzkości lub zbrodnie wojenne (art. 1 ww. ustawy).

Obowiązek przekazania tak określonych materiałów archiwalnych ciążył na wymienionych enumeratywnie w ustawie następujących instytucjach i organach administracji państwowej: Ministrze Spraw Wewnętrznych i Administracji, Szefie Urzędu Ochrony Państwa, Ministrze Obrony Narodowej, Ministrze Sprawiedliwości, prezesach sądów powszechnych i wojskowych, prokuratorach kierujących powszechnymi jednostkami organizacyjnymi prokuratury i dyrektorach Archiwum Akt Nowych oraz innych archiwów państwowych⁹.

Proces gromadzenia zasobu

Dotychczasowy proces gromadzenia zasobu przez Archiwum IPN można podzielić na dwa zasadnicze etapy. Pierwszy, w latach 2000–2005, gdy Archiwum Instytutu (do 2016 r. noszące nazwę Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów), ściśle współpracując z poprzednimi dysponentami akt, przejęło ponad 85 tys. mb archiwaliów. Władze Instytutu kierowały się wówczas dobrą wolą i zaufaniem wobec instytucji i urzędów, oficjalnie deklarujących, że przekazały do IPN wszystkie określone w ustawie materiały archiwalne¹⁰.

Drugi etap, który od 2006 r. z różnym natężeniem trwa do chwili obecnej, charakteryzuje się przede wszystkim staraniami Instytutu o przejęcie do swojego zasobu archiwaliów, których status ustawy był niedookreślony lub wręcz sporny. Napływ materiałów archiwalnych, w porównaniu do poprzedniego okresu, uległ w tym okresie dużemu ograniczeniu, o czym świadczą publikowane przez Instytut dane statystyczne. Od początku 2006 r. do końca 2015 r. zasób Archiwum IPN powiększył się jedynie o 6 tys. mb akt, osiągając wielkość 91 tys. mb¹¹.

Powody różnych komplikacji z gromadzeniem zasobu przez Instytut, zwłaszcza od 2006 r., sprowadzić można w zasadzie do dwóch okoliczności. Pierwsza wiązała się z problemami w interpretacji określonych zapisów ustawy. Przede wszystkim, ustawodawca w sposób nieprecyzyjny określił niektóre organy bezpieczeństwa państwa¹². Ponadto, w przypadku akt cywilnych i wojskowych

⁹ *Vide* art. 25 Ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucji Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (DzU z 1998, nr 155, poz. 1016 z późn. zm.).

¹⁰ W 2005 r. poprzedni dysponenti archiwaliów pisemnie poinformowali prezesa IPN o wywiązaniu się z nałożonych na nich przez ustawę o IPN obowiązków. Pisma takie wpłynęły m.in. z: MSWiA, ABW, AW, MON i Ministerstwa Sprawiedliwości. *Vide Informacja o działalności Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu w okresie 1 lipca 2004 r. – 31 grudnia 2005 r.*, Warszawa 2006, s. 156.

¹¹ *Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu. Informacja o działalności 1 stycznia 2015 r. – 31 grudnia 2015 r.*, Warszawa 2016, s. 157.

¹² Szerzej o problemach definiowania organów bezpieczeństwa państwa PRL *vide* *Histeryczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990). Zbiór studiów*, red. A. Jusupović, R. Leśkiewicz, Warszawa 2013, s. 352.

organów bezpieczeństwa, wprowadził sztywne cezury chronologiczne, wymagające, wbrew metodyce archiwalnej, fizycznego podziału niektórych jednostek archiwalnych według kryterium daty wytworzenia dokumentów¹³. Wreszcie, nie sprecyzowano w treści ustawy o IPN, jak dokładnie należy rozumieć pojęcie „represje polityczne”¹⁴.

Druga okoliczność wspomnianych komplikacji wiązała się z brakiem w Archiwum Instytutu jednolitego i spójnego stanowiska, dotyczącego spornych zapisów ustawowych w zakresie selekcji i gromadzenia archiwaliów. W większości skomplikowanych przypadków kierownictwo pionu archiwalnego polegało na doraźnych opiniach prawników i historyków z Instytutu, bądź też samodzielnie prowadziło (z różnym skutkiem) negocjacje w sprawie przekazania jakiejś partii akt z ich dotychczasowymi dysponentami¹⁵.

Zbiór źródeł zgromadzonych

Jak już wspomniano, zasób archiwalny IPN z końcem 2015 r. osiągnął wielkość ponad 91 tys. mb. Dokumenty znajdujące się w Centrali Archiwum IPN w Warszawie stanowią jedną trzecią tej liczby (ponad 31 tys. mb), a pozostała część została zgromadzona w archiwach 10 oddziałów i 4 delegatur¹⁶.

¹³ Na przykład w odniesieniu do cywilnych organów bezpieczeństwa państwa uznano, że będzie to 31 VII 1990 r. – formalna data zwolnienia ze służby byłych funkcjonariuszy SB, w chwili zakończenia procesu organizowania Urzędu Ochrony Państwa powołanego 10 maja 1990 r. (na mocy Ustawy z dnia 6 IV 1990 r. o Urzędzie Ochrony Państwa, DzU z 1990, nr 30, poz. 180 z późn. zm.). W efekcie, wszystkie dokumenty znajdujące się w przejętych aktach, które zostały wytworzone i zgromadzone po wyżej wymienionej dacie, są zwracane przez Archiwum IPN poprzednim dysponentom. Dodatkowo, widniejące w tych aktach różne zapisy sporządzone po 31 VII 1990 r. (np. dotyczące przebiegu służby funkcjonariusza) zostały trwale zanonimizowane.

¹⁴ Dopiero na początku 2015 r., na zlecenie Instytutu, opracowany został dokument będący przewodnikiem po przepisach prawnych stosowanych do represji z motywów politycznych w Polsce Ludowej. Zamieszczono w nim m.in. wykaz przepisów karnych używanych w okresie 1944–1989 do represjonowania osób z motywów politycznych, zarówno tych uznawanych za bezsporne, jak i tych, których cel był inny, ale mogły służyć represjom politycznym. *Vide* P. Kładoczny, „Przewodnik po przepisach prawnych stosowanych do represji z motywów politycznych w PRL”, [Warszawa 2015], mps, ss. 19.

¹⁵ Kwestie te z perspektywy Archiwum IPN omówił ostatnio M. Maruszak w artykule *Wybrane problemy typowania i kwalifikowania akt z okresu komunistycznego w realizacji zapisów art. 25 i 27 Ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucji Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w latach 2007–2012*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” 2015, nr 6 (8), s. 109–117.

¹⁶ Oddziałowe archiwa IPN zostały zorganizowane w: Białymstoku (z delegaturą w Olsztynie), Gdańsku (z delegaturą w Bydgoszczy), Katowicach, Krakowie (z delegaturą w Kielcach), Lublinie (z delegaturą w Radomiu), Łodzi, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie, Warszawie (bez zasobu) i Wrocławiu.

Największą część zasobu tworzą materiały przejęte z archiwów Policji (54 proc.), ale przeważają w nich akta paszportowe z okresu PRL, czyli sformalizowana i jednolita dokumentacja, dotycząca osób starających się wówczas o wyjazd za granicę. Tylko ten jeden rodzaj archiwaliów zajmuje aż 49 proc. metrażu wszystkich akt zgromadzonych w Archiwum Instytutu. Dla wielu osób niezwiązanych z IPN zaskakująca może być też informacja, że akta przejęte z archiwów ABW (wcześniej UOP), AW i MSW, czyli materiały cywilnych organów bezpieczeństwa państwa, stanowią jedynie czwartą część zasobu Archiwum Instytutu (25,6 proc.), a materiały wojskowych organów bezpieczeństwa państwa zaledwie 1,4 proc.¹⁷

Ukształtowana w wyniku procesu gromadzenia zasobu struktura Archiwum IPN opiera się na trzynastu grupach rzeczowych (działach). Te z kolei odpowiadają grupom aktotwórców wydzielonych przede wszystkim ze względu na swoją historyczno-ustrojową odrębność¹⁸.

Zdecydowana większość zasobu to materiały aktowe. Oprócz nich Archiwum Instytutu zgromadziło także dokumentację specjalną, którą tworzą zbiory fotografii, materiały dźwiękowe i materiały filmowe¹⁹. Do omawianego zbioru źródeł zgromadzonych należy też zaliczyć kopie materiałów aktowych z innych archiwów, przejęte na podstawie różnego rodzaju umów w formie mikrofilmów, kserokopii oraz obrazów cyfrowych²⁰.

¹⁷ Obliczono na podstawie tabeli „Stan zasobu na: 31 grudnia 2015 r. (w mb)” zamieszczonej w: *Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu. Informacja o działalności 1 stycznia 2015 r. – 31 grudnia 2015 r.*, Warszawa 2016, s. 157.

¹⁸ *Informator o zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej (stan na dzień 31 grudnia 2008 roku)*, red. J. Bednarek, R. Leśkiewicz, Warszawa 2009, s. 24–25.

¹⁹ O zasobach audiowizualnych zgromadzonych w Archiwum IPN *vide m.in.*: T. Stempowski, K. Ślusarski, *Zasób fotograficzny Instytutu Pamięci Narodowej i jego cechy specyficzne*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2009, t. 2, s. 159–193; M. Tański, R. Morawski, *Opracowywanie materiałów audiowizualnych z zasobu Instytutu Pamięci Narodowej*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2012, t. 4, s. 75–84; R. Poboży, T. Stempowski, *Zbiór filmów w zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2012, t. 4, s. 85–102.

²⁰ W tym przypadku należy przywołać sformalizowane umowy o współpracy IPN z następującymi instytucjami archiwalnymi: a) Amerykańskim Muzeum Holocaustu (United States Holocaust Memorial Museum) w Waszyngtonie, b) Instytutem Pamięci Męczenników i Bohaterów Holocaustu Yad Vashem w Jerozolimie (Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority in Jerusalem), c) Państwowym Wydzielonym Archiwum Służby Bezpieczeństwa Ukrainy w Kijowie, d) Litewskim Archiwum Akt Specjalnych w Wilnie, e) Archiwum Administracyjnym Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Gruzji, f) Międzynarodową Służbą Poszukiwawczą w Bad Arolsen.

Proces opracowywania zasobu

W okresie największej dynamiki gromadzenia zasobu, czyli w latach 2000–2005, do Archiwum Instytutu przejęto ogromne partie materiałów aktowych, które nie były opracowane pod względem archiwalnym i w dodatku miały charakter niejawni. Sytuację komplikowały określone w ustawie zasady i zakres gromadzenia akt przez Instytut. Przejęto bowiem w zdecydowanej większości nie całe zespoły archiwalne, ale ich fragmenty, co miało wymierny wpływ na tempo i jakość opracowywania materiałów archiwalnych przez IPN. Tak jest choćby w przypadku jednej z najważniejszych części zasobu, czyli archiwaliów zachowanych po cywilnych organach bezpieczeństwa państwa. W Archiwum Instytutu na przykład nie ma fizycznie w całości takiego zespołu jak Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (1954–1990) i analogicznie – w oddziałowych archiwach nie ma kompletnych zespołów akt wojewódzkich urzędów spraw wewnętrznych. Do Archiwum Instytutu trafiły jedynie fragmenty tych zespołów – materiały wytworzone przez pion aparatu bezpieczeństwa, czyli urzędy bezpieczeństwa publicznego w latach 1944–1956 i ich następcę – Służbę Bezpieczeństwa, działającą w latach 1956–1990. Pozostałe części tych zespołów w dalszym ciągu znajdują się głównie w archiwach policyjnych, a IPN nie ma żadnych podstaw prawnych, aby je przejąć, gdyż nie dotyczą one działalności organów bezpieczeństwa państwa²¹.

Wydaje się, że w takiej sytuacji szczególnego znaczenia powinien nabrać powołany w Archiwum Instytutu Zespół Metodyczny, zwłaszcza, że w 2010 r. zdołał on opracować pierwszy normatyw o charakterze metodycznym w Instytucie, jakim były wytyczne dotyczące sporządzania inwentarzy archiwalnych akt wojewódzkich urzędów spraw wewnętrznych (1983–1990) dla województw utworzonych w 1975 r. (tzw. małych WUSW)²². Tak się jednak nie stało. Dość szybko stracił on wszelki wpływ na praktykę opracowania zasobu Instytutu na rzecz powstałego w 2012 r. w Centrali Zespołu Projektowego „Cyfrowego Archiwum”, przed którym postawiono zadanie stworzenia modelu archiwalnego systemu informatycznego²³. W efekcie, coraz większe skupienie się w Centrali

²¹ J. Bednarek, *Problem archiwów historycznych w zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej* [w:] *Symposia Archivistica*, t. I: *Zasada strukturalna jako podstawa opisu archiwaliów w zintegrowanych systemach informacji archiwalnej*, red. R. Leśkiewicz, A. Żeglińska, Warszawa 2015, s. 69–79.

²² Wytyczne zespołu metodycznego IPN – KŚZpNP dot. inwentarzy archiwalnych wojewódzkich urzędów spraw wewnętrznych 1983–1990 (dla województw utworzonych w 1975 r.), 31 III 2010 r., ss. 15.

²³ Szerzej *vide* J. Bednarek, *ICA-AtoM, ZoSIA, Cyfrowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Przegląd funkcjonalności systemów informatycznych do zarządzania zasobem archiwalnym* [w:] *Symposia Archivistica*, t. II: *Komputeryzacja i digitalizacja w archiwach*, red. R. Leśkiewicz, A. Żeglińska, Warszawa 2016, s. 106–111. O „Cyfrowym Archiwum” IPN z perspektywy metody realizacji projektu pisał m.in. A. Pieczunko, *O co naprawdę chodzi? Cyfrowe Archiwum*

Archiwum IPN na technicznych aspektach informatyzacji zasobu oraz na zarządzaniu projektami (m.in. z użyciem standardu PRINCE), skutecznie zepchnęło na margines działalności archiwalnej rzeczową dyskusję metodyczną.

Pomoce archiwalne i informowanie o zasobie

W Archiwum IPN sporządzono i opublikowano do końca 2016 r. cztery tematyczne katalogi archiwalne oraz pięć inwentarzy zespołów archiwalnych. Są to pomoce o różnym stopniu przydatności, opisujące tylko niewielką część zgromadzonych archiwaliów²⁴. O wiele ważniejsze znaczenie z perspektywy informacji o całości zasobu mają trzy inne pomoce archiwalne, choć i one prezentują zasób z różną głębią informacyjną.

Pierwszą z nich jest *Informator o zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej* opublikowany w 2009 r. Jest to pomoc archiwalna o charakterze wstępnym, ograniczona praktycznie do poziomu zbiorów i zespołów archiwalnych i wymagająca dzisiaj, z powodu postępów w opracowaniu zasobu, istotnej aktualizacji. Nie zmienia to jednak faktu, że w dalszym ciągu prezentuje ona w przystępnej formie zgromadzony przez Instytut zasób oraz objaśnia jego specyfikę i strukturę²⁵.

Instytutu Pamięci Narodowej [w:] Electronic Records and Access to Archive Resources via Internet. Materials of the International Conference. Warsaw, 22–23 May 2013, red. A. Laszuk, Warszawa 2015, s. 257–265.

²⁴ Żydzi polscy i Żydzi w Polsce. Katalog materiałów archiwalnych z zasobu Instytutu Pamięci Narodowej (stan na 12 czerwca 2009 r.), <http://ipn.gov.pl/buiad/pomoce-archiwalne/zydzi-polscy-i-zydzi-w-polsce> (dostęp 12 IV 2016 r.); Ukraińcy w Polsce w latach 1944–1956. Katalog materiałów archiwalnych z zasobu Instytutu Pamięci Narodowej (stan na dzień 15 IV 2009 r.), <https://ipn.gov.pl/buiad/pomoce-archiwalne/ukraincy-w-polsce-w-latach-19441956> (dostęp 12 IV 2016 r.); Elektroniczny inwentarz archiwalny akt spraw karnych z okresu stanu wojennego, <http://www.13grudnia81.pl/sip/> (dostęp 12 IV 2016 r.); Elektroniczny inwentarz archiwalny akt dotyczących represji za głoszenie prawdy o zbrodni w Katyniu, http://katyn.ipn.gov.pl/katyn_baza/index.php?menu=1 (dostęp 12 IV 2016 r.); D. Burczyk, *Wojskowy Sąd Rejonowy w Gdańsku (1946–1955). Inwentarz idealny*, Gdańsk 2012; *Inwentarz zespołu archiwalnego Wojskowego Sądu Rejonowego w Szczecinie [1945] 1946–1955 [2008]*, wstęp P. Pacyna, T. Dźwigał, oprac. T. Dźwigał, R. Gąsior, M. Manowski, Ł. Matysiak, M. Michno, P. Pacyna, A. Skubisz, K. Trojanowska, M. Wierzbicka, Szczecin 2012; *Inwentarz zespołu archiwalnego Wojskowego Sądu Rejonowego w Kielcach [1918] 1946–1954 [2013]*, wstęp M. Jedynek, R. Piwko, oprac. I. Czyżyk, M. Jedynek, R. Piwko, K. Polit, Ł. Kasza, M. Zawisza, Kielce–Kraków 2014; *Inwentarz archiwalny Wojskowego Sądu Rejonowego w Zielonej Górze 1950–1954*, wstęp B. Tomczak, oprac. Ł. Giergielewicz, B. Kaleciński, B. Tomczak, A. Wiśniewska, Poznań 2013; *Inwentarz zespołu archiwalnego Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Szczecinie [1945] 1946–1955 [1998]*, wstęp M. Łatacz, oprac. T. Dźwigał, R. Gąsior, M. Łatacz, M. Manowski, Ł. Matysiak, M. Michno, P. Pacyna, A. Skubisz, K. Trojanowska, M. Wierzbicka, Szczecin 2012.

²⁵ *Informator o zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej...*, ss. 1248.

Kolejna istotna pomoc archiwalna to tzw. publiczny inwentarz archiwalny, który miał prezentować cały zasób Instytutu do poziomu jednostek archiwalnych. Instytut został zobowiązany do jego publikacji w wyniku nowelizacji ustawy o IPN w 2010 r.²⁶ Niestety, struktura inwentarza i zastosowany standard opisu, narzucony autorytatywnie przez ówczesną Radę Instytutu odbiegał od znanych powszechnie zasad metodyki archiwalnej. Rada Instytutu w przypadku tzw. akt osobowych zakazała bowiem umieszczania w opisie j.a. danych dotyczących: serii, podserii, poprzednich sygnatur i oryginalnego tytułu. Opis zawierał jedynie imię (imiona) i nazwisko (nazwiska), imię (imiona) ojca, datę (daty) i miejsce (miejsca) urodzenia (jeśli można było je określić)²⁷. Takie rozwiązanie nie pozwalało na ujawnienie faktycznej proveniencji opisanych akt. Co gorsza, całkowicie uniemożliwiało ustalenie, czy akta dotyczą na przykład osoby represjonowanej czy też współpracownika lub funkcjonariusza aparatu bezpieczeństwa. Powstał w ten sposób chyba pierwszy w dziejach współczesnej archiwistyki inwentarz, w którym celowo i skutecznie zostały zatajone informacje o proveniencji ważnej części zasobu Instytutu. Fakt ten w zasadniczy sposób podważał przydatność informacyjną takiej pomocy archiwalnej. Sytuacja na szczęście uległa diametralnej zmianie na początku 2017 r. Zgodnie z decyzją Prezesa IPN, popartą przez nowe Kolegium IPN, opisy archiwalne akt o tzw. charakterze osobowym i nieosobowym ujednolicono, wprowadzając do nich pola pozwalające na właściwe ustalenie pochodzenia i przynależności zespołowej wszystkich inwentaryzowanych materiałów²⁸.

Trzecią i równocześnie najważniejszą pomocą archiwalną, która powstała w Instytucie w wyniku opisu archiwalnego całego zgromadzonego zasobu, jest główna baza danych archiwalnego systemu informatycznego o nazwie „Cyfrowe Archiwum”. Funkcjonuje ona od grudnia 2012 r. i jest częścią modułu opracowania wspomnianego wyżej systemu. Można z niej skorzystać w każdej czytelni archiwum IPN na terenie całego kraju. Opis archiwalny w tym module jest dostępny na poziomie zespołu, podzespołu, serii, podserii, jednostki archiwalnej i dokumentu. Najbardziej rozbudowany jest poziom opisu jednostki archiwalnej. Jego strukturę tworzy pięć wydzielonych bloków, a kwestionariusz jako całość przewiduje wykorzystanie w sumie aż 91 pól opisu (tyle przynajmniej

²⁶ Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz ustawy o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów (DzU z 2010 r., nr 79, poz. 522; nr 162, poz. 1087).

²⁷ Uchwała nr 2/12 Rady Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu z dnia 3 lutego 2012 r. w sprawie formy inwentarza archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (zmieniona uchwałami nr 4/12 z 5 IV 2012 r. oraz nr 10/12 z 12 VII 2012 r.). *Vide* P. Perzyna, *Zasada strukturalna w praktyce Instytutu Pamięci Narodowej. Refleksje po opublikowaniu inwentarza archiwalnego* [w:] *Symposia Archivistica*, t. I: *Zasada strukturalna...*, s. 51–67.

²⁸ *Vide* <http://inwentarz.ipn.gov.pl/zakres-danych> (dostęp 31 III 2017 r.).

zakłada dokumentacja techniczna projektu), co jest niewątpliwie ewenementem nie tylko w skali krajowej, ale i światowej²⁹.

Digitalizowanie zasobu

W pierwszych sześciu latach istnienia archiwum IPN z powodu braku odpowiedniego sprzętu, przeszkolonej kadry i specjalnych procedur, kwestia digitalizacji zgromadzonego zasobu miała marginalny charakter. Jedynie dla bieżących potrzeb użytkowych, tylko niektóre akta były przygotowywane do udostępnienia w wersji cyfrowej. Dominowała wówczas wciąż tradycyjna reprografia oparta na kserokopiowaniu akt w celu udostępnienia ich kopii wnioskodawcom lub profilaktycznym mikrofilmowaniu określonej partii zasobu. Radykalna zmiana tego stanu rzeczy nastąpiła w końcu 2006 r. W archiwum Centrali Instytutu, jak i w archiwach terenowych rozpoczęto wówczas proces planowego skanowania zgromadzonego zasobu ewidencyjnego, liczącego m.in. ponad 10 km bieżących specjalnych kartotek zachowanych po cywilnych organach bezpieczeństwa państwa. Fakt ten należy uznać za właściwy początek digitalizacji zasobu archiwum IPN i zaczął jego repozytorium cyfrowego. Wymierne podsumowanie tych prac nastąpiło w sierpniu 2014 r., gdy cały zeskanowany zasób kartoteczny przy pomocy aplikacji EAKOI, liczący prawie 4745 tys. kart i ich opisów, został włączony do systemu „Cyfrowe Archiwum”³⁰.

Należy też wspomnieć, iż w 2007 r. uruchomiono aplikację o nazwie EZAN (Ewidencja Zarządzeń i innych Aktów Normatywnych), która umożliwia opis archiwalny i wyszukiwanie zeskanowanych normatywów cywilnych i wojskowych organów bezpieczeństwa państwa szczebla centralnego i terenowego. W tym samym czasie wdrożono w archiwum IPN program ZEUS służący do digitalizacji, opisu archiwalnego i wyszukiwania materiałów ikonograficznych³¹.

²⁹ Analiza etapu III dla systemu „Cyfrowe Archiwum” w IPN, wersja 1.0, 2013, s. 107–111. Dla porównania, FOPAR zakładał na poziomie j.a. 35 pól opisu (*vide* B. Ryszewski, *Problemy komputeryzacji archiwów*, Toruń 1994, s. 57–58), a system AtoM w wersji 2.0 posiada 45 pól (*vide* <http://demo.accessstomemory.org/informationobject/add>, dostęp 19 X 2015 r.). *Vide* szerzej: J. Bednarek, *Zakres standaryzacji opisu archiwalnego w „Cyfrowym Archiwum” Instytutu Pamięci Narodowej* [w:] *Symposia Archivistica*, t. III: *Standaryzacja opisu archiwalnego*, red. J. Bednarek, P. Perzyna, Łódź 2016, s. 131–147.

³⁰ *Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu. Informacja o działalności 1 stycznia 2014 r. – 31 grudnia 2014 r.*, Warszawa 2015, s. 123. Według stanu na 31 XII 2015 r. w „Cyfrowym Archiwum” znajdowało się już 4 822 519 opisów kart kartotecznych *vide* *Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu. Informacja o działalności 1 stycznia 2015 r. – 31 grudnia 2015 r.*, Warszawa 2016, s. 144.

³¹ Szerzej *vide* P. Chojnacki, R. Morawski, *Digitalizacja i opracowanie fotografii z zasobu Instytutu Pamięci Narodowej w systemie ZEUS*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2009, t. 2, s. 195–206.

W 2013 r. prezes IPN wydał pierwsze kompleksowe zarządzenie w sprawie digitalizacji materiałów archiwalnych w IPN. Określono w nim ostatecznie sposób prowadzenia digitalizacji archiwaliów oraz strukturę „centralnego repozytorium danych cyfrowych” w Centrali, oddziałach i delegaturach. Zaplanowano także, że w pierwszej kolejności będą digitalizowane materiały o najwyższej wartości historycznej, znajdujące się w złym stanie fizycznym, często wypożyczone lub wskazane z jakichś przyczyn bezpośrednio przez prezesa Instytutu. Aby w trakcie digitalizacji zachowane zostały jednolite zasady sporządzania kopii wzorcowych, technicznych i użytkowych, wprowadzono specjalną instrukcję skanowania materiałów archiwalnych w IPN, stanowiącą załącznik do wspomnianego zarządzenia. Objęła ona cały proces digitalizacji materiałów i zasobu kartotecznego, począwszy od ich przygotowania do skanowania, a skończywszy na sposobach ich ewidencjonowania. Oddzielna część instrukcji dotyczy także postępowania z dokumentacją specjalną³².

Zasób kopii cyfrowych

W związku z rozpoczęciem na przełomie lat 2006 i 2007 masowej digitalizacji zasobu zgromadzonego przez Instytut, konieczne stało się zastosowanie nowych rozwiązań technicznych. Potrzebna była przede wszystkim odpowiednia przestrzeń na macierzach dyskowych i ustalenie zasad zarządzania wykonanymi kopiami, w tym zapewnienie bezpieczeństwa i trwałości danych elektronicznych. Tworzone w ten sposób pierwsze repozytorium cyfrowe w archiwum Instytutu wymagało więc także specjalistycznych rozwiązań informatycznych i w konsekwencji ściślejszej współpracy pionów archiwalnego i informatycznego.

Zgodnie ze wspomnianą wcześniej instrukcją skanowania materiałów archiwalnych w IPN z 2013 r., w repozytorium przechowywane są pliki w usystematyzowanych katalogach. Elementem porządkującym są nazwy katalogów zgodne z oznaczeniem spisów zdawczo-odbiorczych i nazwy plików zgodne z sygnaturą digitalizowanych materiałów³³.

Logika struktury archiwalnego systemu informacyjnego wskazuje, iż repozytorium cyfrowe powinno pełnić w nim rolę magazynu elektronicznych kopii materiałów archiwalnych, stanowiących część zasobu danego archiwum i być po prostu formą jego trwałego zabezpieczenia. Dlatego, ze względu na

³² *Vide* Zarządzenie nr 41/13 Prezesa IPN-KŚZpNP z 10 VII 2013 r. w sprawie digitalizacji materiałów archiwalnych w IPN-KŚZpNP.

³³ *Vide* „Instrukcja skanowania materiałów archiwalnych w Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w wersji 3.8” będąca załącznikiem do Zarządzenie nr 41/13 Prezesa IPN-KŚZpNP z 10 VII 2013 r. w sprawie digitalizacji materiałów archiwalnych w IPN-KŚZpNP, s. 25–28.

konieczną stabilność systemu informacyjnego, zasób kopii cyfrowych przechowywanych w repozytorium cyfrowym nie powinien mieć ani alternatywnego, ani równorzędnego charakteru dla zasobu archiwalnego przechowywanego w magazynach archiwalnych. Należy go raczej traktować jako zasób wtórny, odzwierciedlający m.in. jakość i dynamikę (zaawansowanie) procesu digitalizacji zasobu i umożliwiający maksymalnie szybkie udostępnienie akt w wersji elektronicznej³⁴. Istotnym elementem integrującym tak definiowane repozytorium cyfrowe ze zbiorem źródeł zgromadzonych jest zestandaryzowany opis archiwalny. Dlatego sytuacją pożądaną byłaby taka, gdyby procesowi digitalizacji podlegały tylko materiały, które zostały wcześniej opracowane pod względem archiwalnym³⁵.

Proces wyszukiwania

Podstawową i jedyną kompleksową pomocą archiwalną wykorzystywaną w Archiwum Instytutu do wyszukiwania informacji o jednostkach archiwalnych jest główna baza danych systemu „Cyfrowe Archiwum”. W końcu 2015 r. liczyła ona ponad 17 mln opisów sporządzonych na poziomie jednostek archiwalnych³⁶. Ponad 13 mln z nich dotyczyło tzw. akt paszportowych.

Do opisów archiwalnych można dotrzeć dzięki rozbudowanemu modułowi wyszukiwawczemu w „Cyfrowym Archiwum”. Wyszukiwanie opisów jednostek archiwalnych może następować w trybie podstawowym i zaawansowanym oraz dzięki wyszukiwarce pełnotekstowej, wyszukiwarce strukturalnej i w wyszukiwarkach dla zakresu sygnatur i dla zespołów archiwalnych (obecnie

³⁴ W rzeczywistości archiwalnej, w wyniku digitalizacji materiałów powstają obiekty cyfrowe, które zawsze będą miały swój „pierwotny analogowy”, przechowywany w magazynie archiwalnym. Natomiast w przypadku digitalizacji materiałów, które są już przechowywane w formie cyfrowej (tzw. naturalnych obiektów cyfrowych), wytwarzane będą (w celu ich zabezpieczenia) „obiekty cyfrowe wtórne”. *Vide Standardy w procesie digitalizacji obiektów dziedzictwa kulturowego*, red. G. Płoszajski, Warszawa 2008, s. 15–16.

³⁵ Do „centralnego repozytorium danych cyfrowych” w Archiwum IPN, oprócz materiałów zdigitalizowanych planowo i w celach bieżących, włączono także kopie cyfrowe pozyskane w ramach współpracy z instytucjami zagranicznymi, m.in. z Instytutem Piłsudskiego w Nowym Jorku, Muzeum Polskim w Rapperswilu, Biblioteką Polską w Paryżu, Akademią MSW Republiki Gruzji i Wydzielonym Archiwum Państwowym Służby Bezpieczeństwa Ukrainy. *Vide Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu. Informacja o działalności 1 stycznia 2014 r. – 31 grudnia 2014 r.*, Warszawa 2015, s. 121. Niestety, żadna z dostępnych w Instytucie oficjalnych statystyk nie podaje informacji, jaka jest dokładnie aktualna wielkość repozytorium cyfrowego i jaką łącznie liczbę obrazów cyfrowych w nim zgromadzono. Uniemożliwia to sporządzenie zasadniczego szacunku dotyczącego choćby procentowej zdigitalizowanego już zasobu.

³⁶ *Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu. Informacja o działalności 1 stycznia 2015 r. – 31 grudnia 2015 r.*, Warszawa 2016, s. 140.

jest nieaktywna). System umożliwi dodatkowo oddzielne wyszukiwanie pełnotekstowe w indeksie osobowym, kartotekach, dokumentach, zapisach ewidencyjnych i kartotekach haseł wzorcowych (osobowej i geograficznej). Praktycznie do każdego pola wyboru w wyszukiwarkach dołączona jest instrukcja w formie wyświetlanego krótkiego komunikatu³⁷.

Oczywiście, aby ocenić rzeczywistą efektywność informacyjną całego systemu, należałoby zbadać, przy użyciu odpowiednich metod, stopień relewantności, czyli zgodność odpowiedzi z zapotrzebowaniem użytkownika i stopień pertynentności, czyli zgodność odpowiedzi z potrzebami informacyjnymi użytkownika³⁸. Pewną wskazówką jednak już dzisiaj, co do trafności i kompletności omawianego procesu wyszukiwania, mogą być wyniki specjalnej ankiety przeprowadzonej w końcu 2015 r. przez firmę ARC Rynek i Opinia wśród użytkowników Archiwum IPN. Na zadane wówczas pracownikom IPN pytanie, czy są jakieś problemy w trakcie korzystania z „Cyfrowego Archiwum”, aż 53 proc. ankietowanych odpowiedziało, że ma kłopoty właśnie z wyszukaniem w systemie żądanych informacji³⁹.

Proces udostępniania

Kwestie dotyczące zasad udostępniania archiwaliów przez IPN ulegały na przestrzeni ostatnich szesnastu lat istotnym zmianom, wpływając w istotny sposób na przebieg procesu udostępniania. Ogólnie rzecz biorąc, polegały one na rozszerzeniu katalogu osób uprawnionych do korzystania z zasobów Instytutu, m.in. o dziennikarzy i osoby nie będące przedmiotem zainteresowania komunistycznych służb specjalnych. Kilkakrotnie w tym zakresie poważnie nowelizowano ustawę o Instytucie (m.in. w 2005 r., 2007 r., 2010 r. i 2016 r., dwa razy w sprawie dostępu do akt Instytutu orzekał też Trybunał Konstytucyjny (26 października 2005 r., sygn. K 31/04 – na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich i 11 maja 2007 r., sygn. K 2/07 – na wniosek grupy posłów), a raz nawet w 2005 r. omawianymi kwestiami zajął się Generalny Inspektor Ochrony Danych Osobowych, przy okazji afery związanej z tzw. listą Wildsteina⁴⁰.

³⁷ Analiza etapu II dla systemu „Cyfrowe Archiwum” w IPN, wersja 2.0, 2013, s. 19.

³⁸ B. Ryszewski, *Problemy i metody...*, s. 112.

³⁹ Badanie satysfakcji użytkowników archiwów Instytutu Pamięci Narodowej przeprowadziła firma ARC Rynek i Opinia Sp. z o.o. na przełomie 2015 i 2016 r. Objęto nim reprezentantów różnych grup użytkowników archiwum: tzw. osób pokrzywdzonych (represjonowanych w czasach PRL), dziennikarzy, badaczy oraz pracowników IPN. W trakcie badania zastosowano indywidualne wywiady, wywiady telefoniczne oraz wywiady internetowe.

⁴⁰ Szerzej o zmieniających się zasadach udostępniania zasobu przez IPN na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat *vide* m.in.: P. Perzyna, M. Polańska-Bergman, *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – aspekty prawne funkcjonowania i udostępniania materiałów archiwalnych*

Niezbędnym warunkiem uzyskania wglądu w materiały archiwalne zgromadzone przez IPN jest złożenie odpowiedniego wniosku, informującego m.in. o charakterze i celu wykorzystania udostępnionych materiałów. Dodatkowo, w przypadku niektórych rodzajów wniosków, jeśli nie spełniają one określonych wymagań formalnych, następuje odmowa udostępnienia materiałów w drodze decyzji administracyjnej. Powyższe okoliczności sprawiają, iż w szeroko rozumianej praktyce działań polskich archiwów z zasobem historycznym, procedury udostępnienia akt zgromadzonych przez Archiwum Instytutu są jednymi z najbardziej skomplikowanych pod względem formalnym i równocześnie obciążone szeregiem różnych zastrzeżeń. O skali trudności w tym względzie może świadczyć choćby objętość specjalnego zarządzenia prezesa Instytutu, które określa regulaminy i procedury związane z procesem udostępniania zgromadzonego zasobu przez IPN. Zarządzenie, w ostatniej wersji znowelizowanej w czerwcu 2016 r. (nr 31/16), liczy – łącznie razem z załącznikami – bagatela 172 strony i zawiera szczegółowy opis aż 29 różnych procedur⁴¹.

Użytkownicy

Użytkowników Archiwum IPN, głównie ze względu na zakres i uprawnienia w dostępie do zgromadzonego zasobu, można podzielić na kilka grup. Przede wszystkim, zgodnie z ustawą o Instytucie, każdemu obywatelowi przysługuje prawo do wystąpienia z wnioskiem o udostępnienie do wglądu dokumentów zgromadzonych w Archiwum IPN. Nie oznacza to jednak dostępu do całości zasobu IPN, a jedynie do dokumentów dotyczących:

- jego własnej osoby, zmarłej osoby najbliższej lub zmarłej osoby spokrewnionej;
- osoby pełniącej funkcję publiczną;
- pracownika lub funkcjonariusza organu bezpieczeństwa państwa;
- akt zakończonej sprawy lustracyjnej.

Inną grupą użytkowników będą osoby, które mają z kolei całkowicie swobodny dostęp do zasobów archiwalnych, sformalizowany jedynie koniecznością

---

w latach 2000–2007, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2008, t. 1, s. 13–33; *Informator o zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej...*, s. 19–23; R. Leśkiewicz, *Powstanie i działalność archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – bilans 11 lat istnienia* [w:] *Wkład archiwistów warszawskich w rozwój archiwistyki polskiej. Zbiór studiów poświęcony warszawskiemu środowisku archiwalnemu*, red. A. Kulecka, Warszawa 2012, s. 198–203.

⁴¹ Pierwsza wersja zarządzenia została ogłoszona w lutym 2014 r. Był to efekt niespełna dwuletniej pracy zespołu roboczego powołanego przez dyrektora Archiwum IPN (*vide* Zarządzenie nr 8/14 Prezesa IPN-KŚZpNP z 4 II 2014 r. w sprawie regulaminów i procedur dotyczących dokonywania sprawdzeń w zasobie archiwalnym, porządkowania i udostępniania dokumentów z zasobu archiwalnego IPN-KŚZpNP).

złożenia odpowiedniego wniosku o udostępnienie materiałów archiwalnych. Są to pracownicy pozostałych pionów merytorycznych Instytutu oraz dziennikarze i badacze. W tym ostatnim przypadku dookreślono, że uprawnienia te przysługują wyłącznie przedstawicielom dziedzin nauk humanistycznych, społecznych, gospodarki lub prawa.

Wnioski mogą także składać do Archiwum Instytutu organy administracji publicznej, wymiaru sprawiedliwości i ścigania, inne urzędy, instytucje, stowarzyszenia lub osoby, które wskażą uzasadniony interes prawny. Na podstawie takiego wniosku Instytut udostępnia materiały archiwalne w celu wykonywania zadań ustawowych.

I wreszcie odrębną, określoną ustawowo kategorią użytkowników, są byli pracownicy lub funkcjonariusze organów bezpieczeństwa państwa, którzy mogą złożyć wniosek o wydanie kopii własnych akt personalnych (dokumenty związane z ubieganiem się o zatrudnienie, trwaniem i rozwiązaniem stosunku pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa)⁴².

Podsumowanie

Jak łatwo dostrzec, nawet pobieżna analiza struktury archiwalnego systemu informacyjnego IPN pozwala w miarę dokładnie zdefiniować jego elementy i określić zakres przebiegających w nim procesów informacyjnych. Poprzez zgłoszenie uwag dotyczących stabilności systemu, czyli konkretnych zakłóceń w działaniu, możliwe jest jego udoskonalenie w przyszłości i zwiększenie stopnia uporządkowania.

Warto zwrócić także uwagę, że w zasadzie wszystkie elementy i procesy archiwalnego systemu informacyjnego dążą do zgody z teorią i wypracowaną metodyką archiwalną. Oznacza to, że systemowe obiekty i procesy łączą również wzajemne relacje o charakterze naukowym.

W końcu należy również zauważyć, iż tylko wzorowo działający i poprawnie zbudowany system informacyjny można z informatyzować i efektywnie wykorzystywać⁴³. W tym przypadku jednak informatyka powinna pełnić rolę służebną przy wspomaganiu działania systemów informacyjnych. Dlatego w rzeczywistości archiwalnej to komputery i oprogramowanie powinny być dostosowane do obiektów i procesów systemu, a nie na odwrót.

⁴² Wszystkie rodzaje formularzy wniosków o udostępnienie dokumentów wraz z instrukcjami ich wypełnienie i złożenia, znajdują się na stronie internetowej Instytutu. *Vide* <http://ipn.gov.pl/archiw/udostepnianie/rodzaje-realizowanych-w> (dostęp 31 III 2017 r.).

⁴³ B. Ryszewski, *Stan i potrzeby badań teoretycznych...* [w:] *Metody komputerowe w badaniach...*, s. 48.

